

Міністерство освіти і науки,
молоді та спорту України
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника

Юридичний інститут

Збірник наукових статей

**Актуальні проблеми вдо-
сконалення чинного зако-
нодавства України**

Випуск XXVI

м. Івано-Франківськ, 2011

КРИМІНОГЕННІ НАСЛІДКИ НАРКОТИЗМУ В УКРАЇНІ

УДК 343.8

Проблема наркотизму давно вже переросла рамки «локального» захворювання будь-якого суспільства, сягнувши транснаціонального рівня та кинувши, фактично, виклик глобальному здоров'ю і безпеці людства. На сьогодні уряди більш ніж 170 держав світу протидіють не-

законному обігові наркотиків та психотропних речовин; понад 200 млн. осіб є наркозалежними [8, с. 34]. Зважаючи на надприбутки цього виду злочинного промислу, така ситуація не виглядає аж занадто відірваною від реальності. У Всесвітній доповіді про наркотики, опублікованій Управлінням ООН по наркотиках і злочинності, зазначено, що світові прибутки від їх реалізації сягнули 320 млрд. дол. в рік, що перевищує ВВП майже 90 країн світу [3, с.218-219]. За таких обставин все більшої актуальності для світової спільноти набувають питання реалізації міжнародної кримінально-правової політики, окремі аспекти якої стосуються і протидії і даному виду злочинного бізнесу. На цьому наголошують і чисельні правові документи, зокрема, Підсумковий документ Всесвітнього саміту ООН (Резолюція Генеральної Асамблеї ООН A/RES/60/1 від 16.09.2005 р.) [7, с.469].

Мусимо констатувати ту обставину, що політика України у сфері протидії означеній «соціальної хвороби» не дає можливості максимально зменшити негативні наслідки наркотизації суспільства, нейтралізувати (мінімізувати) криміногенний характер чинників, що зумовлюють існуючий стан речей. Зважаючи на вигідне геополітичне розташування, Україна займала і продовжує займати «стратегічне» місце у функціонуванні транснаціонального наркобізнесу, в умовах формування вільних ринкових стосунків її «територіальні» можливості активно використовують для прокладання нових наркотрафіків. До прикладу, порівняно із 2001 р., кількість виявлених у 2010 р. фактів контрабандного ввезення на територію України наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів зростає майже у 10 разів [8, с. 35-36]. Уявляється, що питання кримінологічної політики протидії злочинності, в тому числі і її «фоновим» явищам, не потребують якої-небудь додаткової чи спеціальної аргументації, викликаючи при цьому обґрунтований як теоретичний, так і практичний інтерес.

Проблеми наркотизму досліджувались у працях Ю.В. Александрова, Т.А. Богомолова, А.А. Габіані, О.М. Джужі, А.Ф. Зелінського, І.П. Лановенко, А.А. Музики, В.Г. Пшеничного, В.М. Смітєнко, М.С. Хрупи та ін. Їх роботи заклали основи наукового розуміння наркотизму як негативного соціального явища, його найбільш характерних ознак і детермінації, шляхів та засобів запобігання. Однак продовжують залишатися недостатньо розкритими питання наслідків наркотизму, не дивлячись на те, що саме вони (за умов комплексного дослідження) сформуєть той інформаційний базис, який дасть можливість з'ясувати реальну, а не адаптовану цифру втрат суспільства від поширення наркотиків. І який

постане наріжним каменем формування ефективної кримінологічної політики протидії наркотизму.

У рамках даної статті зосередимо увагу, власне, на наслідках наркотизму українського суспільства, які тягнуть за собою негативні зміни у різних сферах життєдіяльності людини (у соціальній, правовій, економічній, медичній, духовній тощо), на макро- і макрорівні, проявляють себе одразу чи віддалено в часі, можуть бути обраховані у матеріальному еквіваленті чи ні і т.д.

Соціально-економічні наслідки наркотизму. Мова йде про ті втрати (як безпосередні, так і у вигляді неотриманих прибутків), які несе держава у зв'язку із критичним рівнем наркотизму всередині країни. Основними можна назвати наступні: спрямування бюджетних коштів не на реалізацію суспільно-корисних програм розвитку країни, а на лікування наркозалежних осіб, програми їх соціальної реабілітації; скорочення матеріального виробництва за рахунок зниження продуктивності праці наркозалежних осіб; неотримані в якості податків, зборів (обов'язкових платежів), оплати державних послуг і товарів кошти, які були спрямовані на придбання наркотичних препаратів; врешті-решт, фінансові видатки на утримання органів кримінальної юстиції, які ведуть боротьбу із наркозлочинністю. Цю узагальнену характеристику можна підтвердити наступними цифрами.

За інформацією МВС України, станом на 01.01.2009 року на обліку знаходилося 174110 осіб, які допускають немедичне вживання наркотичних препаратів, психотропних речовин та їх аналогів [5]. Однак ця цифра, згідно експертних висновків, явно не відповідає реальній, що свідчить про високий рівень латентності явища. Кількість осіб, які регулярно вживають наркотики, в Україні сягає 2 млн., а кількість осіб, які пробували наркотики, – 4 млн. [9, с.53].

За оцінкою В.Г. Пшеничного, біля 75% осіб, що перебували на обліку, не були зайняті у трудовій сфері чи у сфері навчання. Практично всі наркозалежні особи належать до активного населення, 80 % з них – у віці до 30 років [9, с.24, 30]. За даними Міністерства охорони здоров'я України, у 2008 році діяли 47 територіальних наркологічних установ (25 з них – на обласному рівні) та 4 наркологічних лікарні. Розгорнуто 6081 наркологічних стаціонарних ліжок: 4225 – в наркологічних установах і 1476 – в психіатричних лікарнях та диспансерах, 230 – в міських лікарнях (в тому числі в центральних районних та районних лікарнях – 152). У 2008 році, як зазначає Міністерство України у справах сім'ї, молоді та спорту, організовано 124 реабілітаційних центри для наркозалежних

осіб, серед яких – 45 центрів ресоціалізації наркозалежної молоді «Твоя Перемога» [5].

Запропонований Л.В. Кондратюком та В.С. Овчинским алгоритм цілком можна застосувати і у відношенні до наркозалежних осіб, з'ясувавши у такий спосіб економічний розмір втрат – як для суспільства, так і для самої особи (наприклад, за 2004 рік) [6, с.244-245]. Вихідні дані для підрахунків:

t – середня тривалість життя (чоловіків) – 62 роки;

B – валовий внутрішній продукт у розрахунку на одну особу – 7273 грн.;

C – фактичне кінцеве споживання у розрахунку на одну особу (за рік) – 3 802 грн.;

t_2 – середня тривалість життя наркозалежної особи (чоловіків) – 30 років;

N – кількість смертей наркозалежних осіб – 1878.

В результаті нескладних арифметичних рівнянь ми визначимо економічні втрати на рік, спричинені суспільству у зв'язку із передчасною смертю наркозалежної особи – працездатної людини у активній фазі свого життя. $S = B - C$ (7 273 грн. – 3 802 грн. = 3 471 грн.). Отриману величину втрат множимо на кількість років, які в середньому не доживає у своєму житті наркозалежна особа, тобто $t - t_2$ (62 – 30 = 32 роки). Далі обраховуємо економічні втрати від смерті однієї наркозалежної особи: $Втр = (t - t_2) S = 32 * 3 471 = 111 072$ грн. Після чого отримуємо сумарну величину економічних втрат від смертей означених осіб у 2004 році: $Всп = Втр N$ (111 072 грн. * 1878 = 208 млн. 593 тис. грн.). І це сума тільки за один рік.

Вставка. Президент Російської Федерації Д. Медведєв, виступаючи 18.04.2011 р. на засіданні Президії Держдуми РФ, присвяченому проблемам боротьби з поширенням наркотиків, зауважив про неприйнятну наркологічну ситуацію в країні. За офіційними даними, у РФ налічується біля 2,5 млн. наркоманів, абсолютна більшість з яких – це особи, які не досягли 30-літнього віку; втрати від наркоманії дорівнюють 2% ВВП країни [2].

Правові наслідки наркотизму. Суспільні відносини, які виникають у зв'язку із культивуванням, зберіганням, охороною, реалізацією наркотиковмісних рослин; виробництвом сильнодіючих медичних препаратів; немедичним вживанням їх громадянами повинні виступати об'єктом правової регламентації з боку держави, що вона і демонструє за допомогою законодавчих та чисельних підзаконних нормативних документів. Складовою правових наслідків виступають кримінальні норми та інсти-

тути, з використанням яких побудована «схема діалогу» між суб'єктами деліктів та уповноваженими органами – на предмет притягнення чи звільнення від кримінальної відповідальності. Що стосується кримінологічної складової, то вона охоплює реакцію на існування наркозлочинності із її кількісно-якісними показниками (станом, структурою, динамікою і ін.); характеристики особи – злочинця чи жертви; потребу у загально-соціальному чи спеціально-кримінологічному запобіганню аналізованих деліктів. Статистична інформація демонструє стабільну динаміку зростання кількості деліктів, пов'язаних із наркотичними і сильнодіючими засобами. Якщо у 1991 році їх було зареєстровано 11028, то у 2000 р. цифра сягнула 45748, у 2005 р. – 63666, у 2010 – 56878 [10, с.526; 13].

Безумовно, що рівень наркотизму суспільства, в свою чергу, «бу- мерангом» впливає на показники зареєстрованої наркозлочинності в державі, між цими явищами існують тісні взаємозв'язки у наступних площинах:

- злочинах, вчинених під безпосереднім впливом наркотиків на організм (передусім насильницького характеру). Якщо у 1992 р. органами внутрішніх справ було зареєстровано понад 2 тис. злочинів, вчинених безпосередньо наркоманами, з яких 1,2 тис. перебували у стані, викликаному вживанням наркотичних засобів, то з часом їх кількість тільки зростала: у 1995 р. зареєстровано 8,1 тис. злочинів (3 тис. з яких – вчинені у стані, викликаному вживанням наркотичних засобів), у 2005 р. – 13,3 тис. злочинів (відповідно 1,9 тис.) [10, с.526; 4, с.158-159];

- вчиненні загальнокримінальних злочинів, частка яких становить понад 10% від усієї сукупності крадіжок, розбоїв, грабежів і вимагань. За даними В.Г. Пшеничного, особами у стані наркотичного сп'яніння щорічно вчиняється від 10 до 18 тисяч злочинів загальнокримінального характеру, які прямо не пов'язані з незаконним обігом наркотиків [9, с.30];

- протиправних діях, пов'язаних із виготовленням та збутом наркотиків. У 1991 р. органами внутрішніх справ було зареєстровано 10177 злочинів, пов'язаних із незаконним виготовленням та збутом наркотичних засобів, у 1995 р. їх було 36223, у 2004 р. – 53852, у 2010 – 47702 [12, с.236; 13];

- діях по організації та утриманні місць для незаконного вживання наркотичних засобів. Якщо у 1991 р. було зареєстровано 162 злочини, пов'язані із вищезазначеними діями, то у 1995 р. їх було зареєстровано 668, у 2005 р. – 2734, у 2010 р. – 2150 [12, с.236; 13].

Медичні наслідки наркотизму полягають у проявах цього захворювання, викликаного залежністю від наркотичної чи психотропної речовини. Небезпека цієї хвороби полягає в тому, що вона дуже швидко і безповоротно руйнує фізичне і моральне здоров'я людини. Смерть здебільшого настає через кілька років інтенсивного вживання наркотиків, їй передують повна деградація особи. Взагалі, повноцінна інформація щодо смертності, пов'язаної з наркотиками та смертності споживачів наркотиків в Україні й надалі продовжує залишатися не повністю доступною. За період з 1991 по 2004 роки в Україні померло 15 240 наркозалежних осіб [9, с.209]. За інформацією Державного комітету статистики України у 2005 році реєструвалися наступні причини смерті – «психічні розлади внаслідок вживання інших психоактивних речовин» – 249 осіб (0,05 на 100 тис. відповідного населення) [5]. Смертність наркозалежних осіб не обмежується летальними випадками внаслідок «передозування». Україна продовжує лідувати серед європейських країн по рівню поширеності ВІЛ-інфекції, кінцевою стадією якої є СНІД. Станом на липень 2009 року (починаючи з 1987 року), в країні було офіційно зареєстровано понад 151 тис. випадків ВІЛ-інфекції. З початку епідемії у 29018 громадян України був діагностований СНІД, а 16 462 особи померли внаслідок цієї хвороби [1]. Парентеральний шлях (в основному, при введенні ін'єкційних наркотиків) продовжує займати домінуюче становище серед інших шляхів інфікування (40,1% у 2007 р.), на другому місці – статевий (38,4%). За цей рік зареєстровано 7084 ВІЛ-інфікованих споживачів ін'єкційних наркотиків, що складає 49,8 % від загальної кількості офіційно зареєстрованих ВІЛ-інфікованих громадян України [5].

В контексті цього підпункту не можна оминати і такі наслідки, як шкода нащадкам шляхом руйнування генофонду. Тому в контексті розгляду біологічного та медичного аспектів, природного права громадянина на охорону здоров'я неможливо обійти таку болючу проблему, як збереження генофонду Українського народу, розв'язання якої є обов'язком держави

Ідеологічно-культурні наслідки наркотизму. Розкриваючи це підпитання, ми зіштовхуємося із значними труднощами у виборі дослідницького інструментарію та сумнівами, що будь-який із них допоможе перевести у певний матеріальний еквівалент поширення у суспільстві «наркотичної» ідеології, субкультури; моральна деградація наркозалежних осіб; зменшення взаємодопомоги і взаєморозуміння в сім'ї, розрив відносин з нею і т.д. Однак названі різновиди, хоча б спершу у загальному вигляді, але повинні братися до розрахунку при оцінці характеру й масштабів наслідків наркотизму у суспільстві.

Підсумовуючи викладений матеріал, слід зазначити, що подальший розвиток кримінологічної науки неминуче повинен торкнутися теорії наслідків злочинності (і на більш ґрунтовному рівні, ніж дотепер), механізмів їх виникнення та розвитку, адже саме вони окреслять реальну «картину» масштабів цього негативного соціального феномену, динаміку його змін та можливості кримінологічного прогнозування. Не зважаючи на доволі «запізніле» розуміння (такий факт має місце і визначається він практично відсутніми працями науковців з цього приводу – І.М.), потреба наукового пошуку в даному напрямку повинна бути осмислена та згодом конкретизована відповідним кримінологічним доробком.

1. Аналітичний звіт за результатами соціологічного дослідження «Оцінка чисельності груп високого ризику інфікування ВІЛ в Україні» // [Електронний ресурс]: – Режим доступу: http://www.aidsalliance.org.ua/ru/library/our/monitoring/pdf/indd_ua.pdf

2. Виступ Президента РФ Д. Медведєва на засіданні Президії Держдуми РФ // Канал НТВ. – Програма «Сьогодні». – 18.04.2001 р.

3. Зелінська Н.А. Международные преступления и международная преступность. / Н.А. Зелінська. – М.: «Юридическая литература», 2006. – 568 с.

4. Злочинність в Україні: Стат. зб. – К., ВПЦ МВС України, 2006. – 201 с.

5. Зріз наркотичної ситуації в Україні станом на 01.01.2008 р. Український медичний та моніторинговий центр з алкоголю та наркотиків МОЗ України // [Електронний ресурс]: – Режим доступу: <http://www.damonitoring.net.ua/uk/report2008>

6. Кондратюк Л.В. Кримінологическое измерение / Л.В. Кондратюк, В.С. Овчинский / Под. ред. К.К. Горяинова. – М.: Норма, 2008. – 272 с.

7. Музыка А.А., Лащук Е.В. О международной уголовно-правовой политике // Уголовное право: стратегия развития в XXI веке: материалы Шестой Международной научно-практической конференции 29-30 января 2009 г. – М.: Проспект, 2009. – С.466-469.

8. Проблеми протидії транснаціональній організованій злочинності: наук.-практ. посібник / [М.Г. Вербєнський, Р.М. Безхлібник, А.І. Берлач та ін.]; за заг. ред. канд. юрид. наук, доц., Засл. юриста України М.Г. Вербєнського; МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. – Х.: ХНУВС, 2010. – 288 с.

9. Пшеничний В.Г. Запобігання поширенню наркотизму в Україні (кримінологічна та кримінально-правова характеристика) / Дис... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Національна академія внутрішніх справ України. – К., 2005. – 209.

10. Статистичний щорічник України за 2002 рік. – К.: “Консультант”, 2003. – 624 с.

11. Статистичний довідник України за 2004 рік. – К.: Видавництво “Консультант”, 2005. – 356 с.

12. Статистичний бюлетень за 2005 р. – К.: Держ. к-т статистики України, 2006. – 315 с.

13. Статистика МВС за 2010 рік // [Електронний ресурс]: – Режим доступу: <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/374130;jsessionid=BD184649993505F3484F97E38A14B59C>

Медицький І.Б. Криміногенні наслідки наркотизму в Україні

Стаття присвячена аналізу криміногенних наслідків наркотизму в Україні, проблемі теорії наслідків злочинності, механізмів їх виникнення.

Ключові слова: криміногенні наслідки, наркотизм.

Медицький И.Б. Криминогенные последствия наркотизма в Украине

Статья посвящена анализу криминогенных последствий наркотизма в Украине, проблеме теории последствий преступности, механизмов их возникновения.

Ключевые слова: криминогенные последствия, наркотизм.

Medytskiy I.B. Criminogenic effects of drug addiction in Ukraine

The article analyzes the criminogenic effects of drug addiction in Ukraine, the problem of the theory of the consequences of crime, the mechanisms of their occurrence.

Keywords: criminogenic, drug addiction.